

บทคัดย่อ

ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านเปร็ดไใน เป็นรูปแบบหนึ่งขององค์กรชุมชนที่เกิดขึ้นจากความคิดริเริ่มของผู้นำชุมชนและสมาชิกชุมชน ทำหน้าที่เป็นกลไกสนับสนุนการจัดการความรู้ของชุมชน เพื่อการเรียนรู้ปัญหาของชุมชน ทั้งในแง่การสำรวจสืบค้นให้เห็นสาเหตุต้นตอของปัญหา และนำไปสู่การเรียนรู้เพื่อคิดค้น หาทงเลือกในการแก้ไขปัญหาย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

ในการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านเปร็ดไใน ภายใต้โครงการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านเปร็ดไในฯ (พ.ศ.2555 -2556) เป็นความร่วมมือระหว่างสถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม และภาคีเครือข่ายสถาบันการศึกษาโดยการสนับสนุนงบประมาณหลักจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และมีการสนับสนุนงบประมาณเสริมด้านการศึกษาทางวิชาการจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยใช้กลยุทธ์การบูรณาการความรู้ทางวิทยาศาสตร์จากภาควิชาการกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนโดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management) เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3 เรื่องหลัก ได้แก่ ด้านระบบนิเวศป่าชายเลน ด้านการกักเซาะชายฝั่งและทรัพยากรชายฝั่ง และด้านพลังงานหมุนเวียน

การทำงานในระยะเวลาสองปีที่ผ่านมา (พ.ศ.2555-2556) มีบทเรียนความสำเร็จของการดำเนินโครงการภายใต้ศูนย์เรียนรู้ คือ การบูรณาการความรู้ทางวิทยาศาสตร์และภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถเกิดขึ้นได้ด้วยความร่วมมือของชุมชนและนักวิชาการ โดยแต่ละฝ่ายนำความรู้ของตนมาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างให้เกิดความรู้ใหม่ที่ตอบโจทย์ทางวิชาการและตอบสนองแนวทางการแก้ไขปัญหาทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้ว่าการผสมผสานความรู้ทางวิชาการที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและสังคม เป็นกุญแจสำคัญประการหนึ่งที่จะนำไปสู่การรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง คือสมาชิกของชุมชนบ้านเปร็ดไในมีความตื่นตัวและมีจิตสำนึกสูงในการอนุรักษ์แหล่งทรัพยากรเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของสาธารณะ จึงเป็นแรงผลักดันให้ชาวเปร็ดไในไม่หยุดนิ่งที่จะแสวงหาและพัฒนาองค์ความรู้ของตน ทำให้การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ภายใต้ศูนย์เรียนรู้ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีความก้าวหน้าในหลายด้าน ผลลัพธ์สำคัญของการดำเนินงานในแต่ละด้าน มีดังนี้

1. ด้านพลังงานทางเลือกของชุมชน : จากบทเรียนที่แต่เดิมชาวเปร็ดไในเคยได้รับการสนับสนุนงบประมาณ มีการจัดตั้งคณะกรรมการพลังงานเพื่อรณรงค์ให้หันมาใช้พลังงานทางเลือก การแจกจ่ายแผงโซลาร์เซลล์ไว้ใช้ตามบ้านเรือน แต่เมื่อดำเนินงานไปช่วงระยะเวลาหนึ่งพบว่าการดำเนินงานเรื่องพลังงานยังไม่สำเร็จตามเป้าหมาย เนื่องจากชาวชุมชนขาดความรู้ความเข้าใจพื้นฐานที่เพียงพอในเรื่องพลังงาน มีช่องว่างความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานภาครัฐกับชุมชน เมื่อมีกิจกรรมในส่วนความรู้พลังงานชุมชนภายใต้โครงการพัฒนาศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านเปร็ดไในฯ มีการนำเสนอข้อมูลด้านพลังงานโดยเน้นทางภาคทฤษฎีและปฏิบัติ ทำให้สมาชิกชุมชนที่มีความถนัดในการเข้าร่วมกิจกรรมด้านพลังงานชุมชนในอดีตได้ปรับเปลี่ยนมุมมองต่อเรื่องพลังงาน ชาวเปร็ดไในได้เรียนรู้เกี่ยวกับพลังงานทางเลือกและ

เทคโนโลยีพลังงานทดแทนในรูปแบบต่าง ๆ ผ่านกิจกรรมการเข้าร่วมอบรมและศึกษาดูงาน ทั้งในเรื่องพลังงานชีวมวล พลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานลม ผลสำเร็จที่ได้คือชุมชนเกิดความสนใจที่จะใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้เป็นแหล่งพลังงาน มีการจัดตั้งคณะกรรมการพลังงานชุมชน การจัดทำแผนยุทธศาสตร์พลังงานชุมชน การทำเตาชีวมวลแจกจ่ายให้กับสมาชิกชุมชนบางส่วน ตลอดจนสนับสนุนให้โรงเรียนบ้านเปร็ดไถเป็นศูนย์นำร่องเรื่องพลังงาน โดยมีการติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์เพื่อใช้เป็นไฟส่องทาง การใช้ก๊าซชีวภาพจากเศษอาหารที่เหลือในโรงเรียน

2. ด้านการบริหารจัดการระบบนิเวศป่าชายเลน : ได้มีการศึกษาข้อมูลทรัพยากรป่าไม้ในบริเวณป่าชายเลนบ้านเปร็ดไถ แต่ข้อมูลดังกล่าวไม่เพียงพอสำหรับชุมชนในการตัดสินใจดำเนินการเพื่อการบริหารจัดการป่าชายเลน และแม้ว่ามีหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนให้ความสนใจและดำเนินการศึกษาวิจัยในประเด็นต่าง ๆ มากมาย แต่ยังไม่มีการรวบรวมผลการศึกษาดังกล่าวไว้อย่างเป็นระบบ ทำให้ไม่สามารถนำข้อมูลต่าง ๆ มาช่วยในการวางแผนการตัดสินใจในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน ชุมชนบ้านเปร็ดไถจึงได้จัดทำแผนชุมชนด้านป่าชายเลน โดยมีแนวคิดที่จะดำเนินงานด้านการติดตามการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรชีวภาพและสภาวะแวดล้อมของป่าชายเลนบ้านเปร็ดไถโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ตลอดจนร่วมกับชุมชนในการจัดทำอนุกรมวิธานพันธุ์ไม้ป่าชายเลน สัตว์น้ำสำคัญ และการจัดทำนิทรรศการถาวรนำเสนอความรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนไว้ที่ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านเปร็ดไถ

3. ด้านการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะพื้นที่บริเวณชายฝั่งและการจัดการทรัพยากรชายฝั่ง : นักวิจัยชุมชนได้ร่วมกับนักวิจัยในโครงการฯ ศึกษาสาเหตุการกัดเซาะชายฝั่งบริเวณชุมชนบ้านเปร็ดไถและศึกษาประสิทธิภาพรูปแบบและแนวทางแก้ไขปัญหาการกัดเซาะของชุมชน ทำให้มีความสามารถในการประเมินประสิทธิภาพของเต่ายางในการลดพลังงานคลื่น ส่งเสริมการตกตะกอนด้านหลังแนวเต่ายางและเพิ่มทรัพยากรสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่ง ตลอดจนสามารถจัดทำแนวปักไม้ไผ่ผสมแนวเต่ายางบริเวณชายป่าชายเลน เพื่อทดลองและแสวงหาแนวทางเพิ่มประสิทธิภาพของเต่ายางรูปแบบเดิมในการลดการกัดเซาะชายฝั่ง

การดำเนินการดังกล่าวที่ผ่านมาประกอบไปด้วยการสำรวจภาคสนามร่วมกันระหว่างนักวิจัยในโครงการกับนักวิจัยชุมชน การปรับปรุงประสิทธิภาพของเต่ายาง และการประมวลองค์ความรู้ร่วมกับชุมชน จนได้ผลเป็นองค์ความรู้ของนักวิจัยชุมชน ความรู้เกี่ยวกับสถานภาพทรัพยากรชายฝั่งได้แก่แพลงก์ตอนพืช แพลงก์ตอนสัตว์ สัตว์หน้าดิน และ สัตว์น้ำเศรษฐกิจในพื้นที่สาธิต รวมถึงการทดลองทำแนวปักไม้ไผ่ผสมแนวเต่ายางต้นแบบบริเวณปากคลอง 7-8

4. ด้านการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ชุมชน : การดำเนินงานด้านศูนย์เรียนรู้ฯ ที่ผ่านมา เกิดผลสำเร็จที่เป็นรูปธรรม คือ มีโครงสร้างของการบริหารจัดการศูนย์เรียนรู้ฯ ที่มีนักวิจัยชุมชนที่มีความเข้าใจและสามารถเริ่มบูรณาการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ แต่ยังคงมีข้อจำกัดในเรื่องการบริหารจัดการงบประมาณของศูนย์เรียนรู้ฯ เพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมในด้านต่าง ๆ ของศูนย์เรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องและมีความยั่งยืน และมีข้อจำกัดในด้านการสรุปถอดบทเรียนและ

ถ่ายทอดความรู้ของทีมวิจัยชุมชน บุคลากรของศูนย์เรียนรู้ เพื่อแปลงเป็นสื่อรูปแบบต่างๆ ที่ใช้ในการเผยแพร่ขยายการเรียนรู้ให้กว้างขวางขึ้น

อย่างไรก็ดี การดำเนินงานในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3 เรื่องหลัก รวมทั้งการขยายผลการดำเนินงานของศูนย์เรียนรู้ไปสู่เครือข่ายชุมชนในพื้นที่ใกล้เคียง ยังไม่สามารถดำเนินการได้ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ เนื่องจากการเสริมสร้างศักยภาพทางด้านวิชาการให้กับนักวิจัยชุมชนบ้านเปรตในและการบูรณาการความรู้ทางวิทยาศาสตร์กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องอาศัยระยะเวลาค่อนข้างมากในการปรับตัวร่วมกันระหว่างนักวิชาการกับนักวิจัยชุมชนเพื่อให้เกิดความเข้าใจและสร้างความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และให้นักวิจัยชุมชนมีทักษะและเกิดความคุ้นชินต่อการใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการทำงาน

ดังนั้น จึงควรมีการดำเนินกิจกรรมต่อเนื่องอีกระยะหนึ่งเพื่อสนับสนุนให้ศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านเปรตในภายใต้โครงสร้างการบริหารใหม่ที่ปรับปรุงขึ้นสามารถก้าวเดินต่อไปได้อย่างมั่นคง มีความเข้มแข็งเพียงพอที่จะดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่ริเริ่มไว้ในระยะแรกได้อย่างต่อเนื่องด้วยตนเองมากขึ้น และเพื่อเป็นการสานต่อกิจกรรมด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 3 เรื่องหลักที่ได้จัดประกายความคิด ได้กระตุ้นให้สมาชิกชุมชนมีความตื่นตัวและมีความต้องการจะเริ่มดำเนินการอย่างจริงจัง ทั้งในเรื่องพลังงานชุมชน เรื่องป่าชายเลน เรื่องการแก้ไขปัญหาการกัดเซาะ เกิดผลสำเร็จในการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม ส่งผลต่อการแก้ไขปัญหาของชุมชน ความยั่งยืนของฐานทรัพยากรในชุมชน และเสริมสร้างสุขภาวะของชุมชน

คำสำคัญ ศูนย์เรียนรู้ชุมชน บ้านเปรตใน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ระบบนิเวศป่าชายเลน การกัดเซาะชายฝั่ง พลังงานทางเลือกชุมชน